

ĮŽANGA

Tolstojaus romane „Karas ir taika“ yra gerai žinoma, labai žavi scena, kai Natašą Rostovą ir jos brolių Nikolajų „dėdulė“ (taip ji vadina Nataša) po visą dieną trukusios medžioklės miške pasikviečia į paprastą medinę trobelę. Joje kilniaširdis ekscentrikas „dėdulė“, atsargos karininkas, gyvena su ūkvede Anisja, apkūnia ir išvaizdžia baudžiauninke, kuri, kaip netrukus paaiškėja iš švelnių senio žvilgsnių, yra jo neoficiali „žmona“. Anisja atneša padėklą, apkrautą namų gamybos rusiškais skanėstais: sūdytais grybais, ruginių miltų paplotėliais su pasukomis, uogiene su medumi, putojančiu midumi, žolelių užpiltine ir įvairios rūšies degtine. Pavalgius iš medžioklėje dalyvavusių tarnų kambario pasigirsta balalaikos garsai. Tai ne ta muzika, kuri galėtų patikti grafaitei, o paprasta kaimiška baladė, bet „dėdulė“, matydamas, kaip susijaudino jos klausydama dukterėčia, liepia atnešti gitarą, nupučia nuo jos dulkes ir mirktelėjęs Anisjai pradeda groti, tiksliai greitindamas ritmą, kaip įprasta rusų šokiams, gerai žinomą meilės dainą „Į šaltinį vandenėlio bėgo jauna mergužėlė“. Nataša niekada anksčiau negirdėjo šios liaudies dainos, tačiau jos širdyje pabunda kažkoks nežinomas jausmas. „Dėdulė“ uždainuoja, kaip dainuoja valstiečiai – įsitikinęs, jog dainos prasmę sudaro žodžiai, o melodija, reikalinga tik žodžiams pabrėžti, „atsiras savaime“. Natašai atrodo, kad toks paprastas dainavimas žavus tarsi paukščių giesmės. „Dėdulė“ paragina ją eiti šokti liaudies šoki.

– Na, dukterėčia! – sušuko dėdulė, mostelėjęs į Natašą ranka, nutraukusia akordą.

Nataša nusimetė nuo savęs skarelę, kuria buvo apsiklėsčiusi, išbėgo prieš dėdulę ir, įsisprendusi rankom į šonus, pakraipė pečius ir sustojo.

Kur, kaip, kada ši grafaičiukė, prancūzės emigrantės auklėta, iš to rusiško oro, kuriuo ji kvėpavo, prisigėrė šios dvasios, iš kur paėmė ji šias manieras, kurias *pas de châte* seniai, rodos, turėjo išstumti? Bet ši dvasia ir šios manieros buvo tos tikrosios, nepa-
mėgdžijamos, neišmokstamos, rusiškos, kurių ir laukė iš jos dė-
dulė. Kai tik ji sustojo, nusišypsojo iškilmingai, išdidžiai ir gud-
riai bei linksmi, pirmoji baimė, kuri buvo beapimanti Nikolajų
ir visus čia dalyvaujančius, baimė, kad ji ne tai padarys, praėjo,
ir jie jau gėrėjosi ja.

Ji padarė kaip sykis tat, ką reikėjo, ir taip tiksliai, taip visiškai
tiksliai tai padarė, kad Anisja Fiodorovna, kuri tuojau padavė jai
reikalingą prie šokio skarelę, pro juokus apsiašarojo, žvelgdama
į šią plonutę, gracingą, tokią svetimą jai, šilkuose ir aksomuo-
se išauklėtą grafaite, kuri mokėjo suprasti visa tai, kas glūdėjo
ir Anisjos, ir Anisjos tėvo, ir tetos, ir motinos, ir kiekvieno ruso
prigimtyje.¹

Kokiu būdu Nataša instinktyviai perprato šokio ritmą? Kaip
jai pavyko taip lengvai įžengti į šitą kaimišką kultūrą, nuo kurios
dėl savo socialinės kilmės ir išsilavinimo buvo visiškai atskirta?
Ar turėtume patikėti, kaip mums teigia Tolstojus šioje romanti-
nėje scenoje, kad tokią šalį kaip Rusija gali vienyti neregimi pri-
gimtinio jausmo saitai? Tai pagrindinis šios knygos klausimas.
Knyga pavadinta kultūros istorija. Bet kultūros elementai, kurių
joje ras skaitytojas, paimti ne tik iš didžiųjų literatūros kūrinių,
tokių kaip „Karas ir taika“, bet ir iš įvairių artefaktų – nuo liau-
diškai siuvinėtos Natašos skaros iki muzikinių valstietiškos dai-
nos konvencijų. Ir jie pateikiami ne kaip meno paminklai, o kaip
tautinės sąmonės išpūdžiai, kurie susipina su politika ir ideolo-
gija, socialiniais papročiais ir tikėjimu, folkloru ir religija, įpro-
čiais ir sąlyginumais bei visomis kitomis psichikoje atsidūrusio-
mis nuolaužomis, iš kurių susideda kultūra ir gyvenimo būdas.
Ne aš esu autorius argumento, kad menas gali pasitarnauti kaip
langas į gyvenimą. Natašos šokio scenos negalima nagrinėti kaip
tiesioginės patirties aprašymo, nors to laiko memuaruose matyti,

jog iš tiesų buvo diduomenės moterų, kurios panašiai šoko kaimo šokiuose.² Tačiau į meną galima žiūrėti kaip į užfiksuotą tikėjimą – šiuo atveju tai rašytojui būdingas plačios bendrystės su rusų valstietija troškimas, kuriuo Tolstojus dalijosi su „1812-ųjų vyrais“, liberaliais didikais ir patriotais, kurių gausu „Karo ir taikos“ viešojo gyvenimo epizoduose.

Rusija skatina kultūros istoriką pažvelgti giliau, prasišverbti pro meninės išraiškos paviršių. Pastaruosius du šimtus metų menas Rusijoje, kurioje nebuvo nei parlamento, nei spaudos laisvės, tapo politinių, filosofinių ir religinių diskusijų arena. Kaip Tolstojus rašė straipsnyje „Keli žodžiai apie „Karą ir taiką“ (1868 m.), rusų tradicijoje didieji meninės prozos veikalai – ne tokie romanai, kaip jie suprantami Europoje.³ Tai buvo gigantiškos poetinės simbolinei kontempliacijai skirtos struktūros, šiek tiek panašios į ikonas; idėjų išbandymo laboratorijos; joms, kaip mokslui ar religijai, gyvybės teikė tiesos paieškos. Pagrindinė, plačiausia visų šių veikalų tema yra Rusija – jos pobūdis, jos istorija, jos papročiai ir sąlyginumai, jos dvasinė esmė ir jos lemtis. Dėl nepaprastų, o gal net unikalių ir tik Rusijai būdingų sąlygų beveik visa meninė šalies energija buvo eikvojama jos liaudiškos, tautinės idėjos paieškoms. Niekur kitur menininko neslėgė tokia sunki prievolė būti moraliniu lyderiu ir tautos pranašu, niekur kitur jo taip nebijojo ir nepersekiojo valstybė. Rusijos menininkai, kuriuos nuo oficialiosios Rusijos atskyrė politinės pažiūros, o nuo valstietiškos Rusijos – išsilavinimas, apsiėmė patys literatūroje ir mene sukurti nacionalinę vertybių ir idėjų bendruomenę. Ką reiškia būti rusu? Kokia Rusijos vieta ir jos misija pasaulyje? Ir kur ieškoti tikrosios Rusijos? Europoje ar Azijoje? Sankt Peterburge ar Maskvoje? Caro imperijoje ar pūve paskendusiam vienos gatvės kaime, kur gyveno Natašos „dėdulė“? Šie „prakeiktieji klausimai“ Rusijos kultūros „aukso amžiuje“ kamavo kiekvieną rimtą rašytoją, literatūros kritiką ir istoriką, tapytoją ir kompozitorius, teologą ir filosofą, nuo Puškino iki Pasternako. Tai klausimai, glūdintys po šioje knygoje

pateikiamų meno kūrinų paviršiumi. Joje aptariami kūriniai sudaro idėjų ir nuostatų istoriją – tautos koncepcijas, kuriomis Rusija mėgino suprasti save. Atidžiai išsižiūrėjus, jie gali tapti langu į vidinį tautos gyvenimą.

Viena tokių galimybių yra Natašos šokis. Jo pagrindas – dviejų absoliučiai skirtingų pasaulių susidūrimas: tai europietiška aukštesniųjų klasių kultūra ir rusiška valstiečių kultūra. 1812 m. kare jos abi pirmą kartą bendromis jėgomis ėmė formuoti naciją. Sujaudinti patriotinio baudžiauninkų pakilimo, Natašos kartos aristokratai pradėjo išsilaisvinti iš užsienietiškų savo visuomenės sąlyginumų ir ieškoti „rusiškais“ principais grindžiamo tautiškumo jausmo. Nustoję kalbėti prancūziškai ir prabilo gimtąja kalba; „surusino“ savo papročius ir drabužius, valgydami įpročius ir interjero įrangos madas; iškeliaavo į provinciją mokytis folkloro, valstietiškų šokių ir muzikos, turėdami tikslą sukurti visų meno rūšių tautinį stilių, kad galėtų pasiekti paprastus žmones ir juos šviesti; be to, kai kurie jų, kaip Natašos „dėdulė“ (o romano „Karas ir taika“ pabaigoje jau ir jos brolis), atsižadėjo Sankt Peterburge vyraujančios rūmų kultūros ir stengėsi savo dvaruose gyventi paprasčiau (labiau „rusiškai“) greta valstiečių.

Sudėtinga šių dviejų pasaulių tarpusavio sąveika XIX a. padarė lemiamą įtaką nacionalinei sąmonei ir visoms meno rūšims. Ši sąveika yra viena pagrindinių šios knygos temų. Bet joje pasakojama istorija anaip tol ne apie tai, kad galiausiai susiformavo bendra „nacionalinė“ kultūra. Rusija buvo pernelyg sudėtinga, pernelyg aštriai susiskaldžiusi socialiniu požiūriu, pernelyg politiškai įvairi, pernelyg prastai apibrėžta geografiškai, o gal tiesiog per didelė, kad vieną kurią nors kultūrą būtų galima laikyti nacionaliniu paveldu. Aš veikiau ketinu džiaugtis pačia Rusijos kultūros formų įvairove. Tolstojaus kūrinio ištrauka labai prasminga kaip tik dėl to, kad šiame šokyje dalyvauja tiek daug žmonių: Nataša ir jos brolis, kuriems staiga atskleidžiamas keistas, bet kerintis kaimo pasaulis; jų „dėdulė“, kuris gyvena šiame pasaulyje, tačiau nėra jo dalis; Anisja, kuri, nors ir kaimietė, gyvena

su „dédule“ pačiame Natašos pasaulio pakraštyje; ir medžiotojai bei kiti namuose tarnaujantys baudžiauninkai, kurie, be abejo, smalsiai ir linksmai (o gal ir su kitokiais jausmais) stebi, kaip šoka gražioji grafaitė. Mano tikslas – nagrinėti Rusijos kultūrą taip, kaip Tolstojus parodė Natašos šokį: kaip seriją skirtingų susitikimų ar kūrybinių socialinių veiksmų, kuriuos galima atlikti ir suprasti labai įvairiai.

Žvelgti į kultūrą, taip ją išskaidant, tolygu mesti iššūkį grynos, organiškos ar esminės jos šerdies idėjai. Nėra tokio „autentiško“ rusiško šokio, panašaus į tą, kurį įsivaizdavo Tolstojus, o dauguma rusų „liaudies dainų“, lygiai kaip ta melodija, pagal kurią šoko Nataša, iš tikrųjų sukurtos miestuose.⁴ Kiti Tolstojaus vaizduojamos kaimo kultūros elementai visai galėjo būti patekę į Rusiją iš Azijos stepių – juos atvežė mongolų raiteliai, kurie valdė Rusiją nuo XIII iki XV a. ir kurių dauguma paskui sėsliai apsigyveno joje kaip amatininkai, piemenys ir žemės ūkio darbininkai. Beveik neabejotina, kad Natašos skara buvo persiška; ir nors po 1812 m. rusių valstiečių skaros atėjo į madą, jų ornamentų motyvai veikiausiai buvo pasiskolinti iš Rytų šalių. Balalaika kilusi iš dombros, panašaus į gitarą Vidurinės Azijos instrumento (iki šiol plačiai naudojamo kazachų muzikoje), atkeliavusio į Rusiją XVI a.⁵ Rusijos valstiečių šokių tradicija, kai kurių XIX a. folkloro tyrinėtojų manymu, irgi buvo kilusi iš rytietiškų formų. Rusai šoko sustoję eilėmis ar rateliu, o ne poromis, ritmingus judesius atlikdami rankomis ir pečiais bei kojų pėdomis; šokdamos moterys ypač stengėsi perteikti subtilius, lėliškus judesius ir nieku gyvu nejudinti galvos. Neįmanoma įsivaizduoti nieko skirtingesnio nuo valsio, kurį Nataša šoko su Andrejumi per savo pirmąjį pokylį; pamėgdžioti šiuos judesius jai tikriausiai buvo taip pat keista ir neįprasta, kaip ir ją stebintiems valstiečiams. Bet jei šioje kaimo gyvenimo scenoje neįmanoma atrasti giluminės, senovinės rusiškos kultūros, jei didelė bet kurios kultūros dalis yra atgabenta iš kitur, tai tam tikra prasme Natašos šokis ženklina požiūrį, kurio laikomasi šioje knygoje: nėra jokios *kvintesenčinės*

nacionalinės kultūros, yra tik mitinis jos įvaizdis, lygiai kaip Natašos atliekamas valstietiškas šokis.

Nesiimu „dekonstruoti“ šių mitų; taip pat neketinu pareikšti, naudodamasis šių laikų kultūros istorikų akademinio žargonu, kad Rusijos tautiškumas tebuvo tik intelektualinis „konstruktas“. Egzistavo visai reali Rusija, buvusi daug anksčiau už „Rusiją“ arba „europietiškąją Rusiją“ ar bet kurią kitą nacionalinės tapatybės mitą. Buvo istorinė Rusija, arba senovinė Moskovija, kuri labai skyrėsi nuo Vakarų, kol Petras Didysis XVIII a. privertė ją perimti europietišką stilių. Tolstojaus gyvenamuoju laikotarpiu šią senąją Rusiją dar įkvėpė ir palaikė Bažnyčios tradicijos, pirklių ir daugelio žemvaldžių dvarininkų papročiai, taip pat 60 milijonų imperijos valstiečių, apsigyvenusių pusėje milijono nuošalių kaimelių miškuose ir stepėse, kurių gyvenimo būdas mažai keitėsi šimtmečiams bėgant. Kaip tik šitos Rusijos širdies plakimą girdime Natašos šokio scenoje. Ir tikrai Tolstojus nieko labai neišsigalvojo įsivaizduodamas egzistuojant vieną bendrą jausmą, jungiantį jaunąją grafaitę su kiekviena Rusijos moterimi ir kiekvienu Rusijos vyru. Šioje knygoje stengiamasi parodyti, kad egzistuoja rusiškas temperamentas, prigimtinių papročių ir tikėjimų rinkinys – kažkoks vidinis, emocinis, instinktyvus veiksnys, perduodamas iš kartos į kartą, padedantis formuoti asmenybę ir jungiantis bendruomenę. Šis sunkiai apibrėžiamas temperamentas pasirodė esąs patvaresnis ir prasmingesnis už bet kokią rusų valstybę: jis palaikė žmonių dvasią, kad šie išgyventų tamsiausius savo istorijos laikus, ir vienijo visus pabėgusius iš Sovietų Rusijos po 1917 m. Neturiu tikslo neigti šią tautinę sąmonę, tačiau manau, kad jos suvokimas apgaubtas mitais. Išsilavinusių klasių atstovai, priversti tapti europiečiais, taip nutolo nuo senosios Rusijos, taip seniai pamiršo, kaip rusiškai kalbėti ir veikti, kad kai Tolstojaus laikais vėl pasiryžo pasivadinti „rusais“, teko kurti istorinius ir meninius mitus šiai nacijai išgalvoti. Savo pačių „rusiškumą“ jie atrado per literatūrą ir meną, lygiai kaip Nataša savo „rusiškumą“ išgyveno per šokio apeigas. Todėl

šios knygos paskirtis nėra vien tik demaskuoti šiuos mitus. Joje veikiau siekiama tyrinėti ir stengiamasi paaiškinti nepaprastą šių mitų poveikį formuojant Rusijos nacionalinę sąmonę.

Visi svarbiausi XIX a. kultūriniai sąjūdžiai buvo organizuojami remiantis šiais fiktyviais Rusijos tautiškumo įvaizdžiais: slavofilai, puoselėjantys mitą apie „ruso sielą“, apie prigimtinį valstiečių krikščioniškumą, išpažįstantys Moskovijos kultą, tikro „rusiško“ gyvenimo būdo įsikūnijimą, kurį jie idealizavo ir skleidė kaip europietiškos kultūros, dar XVIII a. priimtos išsilavinusio elito, alternatyvą; vakarietiškumo šalininkai, išpažįstantys konkuruojantį kultą – Sankt Peterburgo, „lango į Vakarus“, kurio klasikinių rūmų ansambliai pastatyti ant iš jūros atkovotų pelkynų kaip jų pačių pažangių Apšvietos laikotarpio siekių perpiešti Rusiją pagal europietiškus lekalus simbolis; liaudininkai, artimi Tolstojui savo skelbiama valstiečio kaip prigimtinio socialisto samprata, kurio kaimo institucijos turės tapti naujos visuomenės modeliu; ir skitai, matę Rusijoje „stichinę“ Azijos stepių kultūrą, kuri per ateinančią revoliuciją nušluos nebegyvu svoriu viską prislėgusią Europos civilizaciją ir sukurs naują kultūrą, vienijančią žmogų ir gamtą, meną ir gyvenimą. Šie mitai nebuvo vien tik nacionalinės tapatybės „konstruktai“. Jie visi vaidino lemiamą vaidmenį formuojant Rusijos politikos idėjas ir polinkius, taip pat vystant žmonių savivoką – nuo aukščiausių asmeninės ir nacionalinės tapatybės formų iki kasdieniškiausių klausimų: drabužių, maisto ar konkrečios kalbos vartojimo. Gera iliustracija yra slavofilai. Jų skelbiama Rusijos kaip patriarchalinės vietinės pakraipos krikščionybės principais pagrįstos šeimos idėja tapo organizaciniu branduoliu, aplink kurį XIX a. viduryje būrėsi nauja politinė bendruomenė, pritraukusi narius iš senųjų provincijos dvarininkų, Maskvos pirklių ir inteligentų, dvasininkijos ir tam tikrų valstybės tarnautojų sluoksnių. Mitinė Rusijos nacijos samprata, sujungusi visas šias grupes, ilgam paveikė politinę vaizduotę. Šis politinis sąjūdis darė įtaką valdžios požiūriui į laisvą prekybą ir užsienio politiką bei dvarininkų požiūriui

į valstybę ir valstiečius. Slavofilai kaip platus kultūrinis sąjūdis laikėsi tam tikro stiliaus ir kalbos, aiškiai apibrėžtų socialinės sąveikos ir elgesio būdų, mėgo tam tikrą architektūros ir interjero dizaino stilių, turėjo savitą požiūrį į literatūrą ir meną. Jiems patiko naginės, naminio audinio durtiniai, barzdos, kopūstienė ir *kvasas*, folklorinio stiliaus medinės trobelės ir ryškiaspalvės cerkvės su svogūno pavidalo kupolais.

Vakarų vaizduotėje šios kultūrinės formos pernelyg dažnai laikytos „autentiškai rusiškomis“. Tačiau toks suvokimas irgi yra mitas: egzotiškos Rusijos mitas. Pirmasis šį įvaizdį pradėjo eksportuoti *Ballets Russes* kaip savotiškas egzotiškesnes Natašos šokio versijas, toliau jį formavo užsienio rašytojai, tokie kaip Rilke'ė, Thomas Mannas ir Virginia Woolf, laikiusi Dostojevskį pačiu didžiausiu rašytoju ir skleidusi savą „ruso sielą“ versiją. Būtent šitą mitą tikrai reikia išsklaidyti: mitą, kad Rusija yra egzotiška, kitokia šalis. Rusai nuo seno skundžiasi, kad Vakarų publika nesupranta jų kultūros, kad vakariečiai žvelgia į Rusiją iš tolo ir nenori suprasti jos vidinių subtilumų, kaip kad supranta jų įtakos sferoje esančias kultūras. Šis skundas iš dalies grindžiamas apmaudu ir įskaudintu nacionaliniu pasididžiavimu, tačiau jis nėra visai be pagrindo. Esame linkę priskirti Rusijos menininkus, rašytojus ir kompozitorius kultūriniam „nacionalinės mokyklos“ getui ir vertinti juos ne kaip individus, o pagal tai, kiek jie atitinka šį stereotipą. Norime, kad rusai būtų „rusiški“ – kad jų meną lengvai atpažintume iš jų naudojamų liaudies motyvų, svogūno formos kupolų, varpų aidų ir begalinės „rusiškos sielos“. Tai pats didžiausias trukdis deramai suprasti Rusiją ir jos centrinę vietą 1812–1917 m. Europos kultūroje. Rusijos kultūrinės tradicijos didžiosios figūros (Karamzinas, Puškinas, Glinka, Gogolis, Tolstojus, Turgenevas, Dostojevskis, Čechovas, Repinas, Čaikovskis ir Rimskis-Korsakovas, Diagilevas, Stravinskis, Prokofjevas, Šostakovičius, Chagallas ir Kandinskis, Mandelštamas, Achmatova, Nabokovas, Pasternakas, Mejerholdas ir Eizenšteinas) buvo ne šiaip „rusai“, bet kartu ir europiečiai; abi tapatybės

buvo tarpusavyje susipynusios ir smarkiai priklausomos viena nuo kitos. Kad ir kaip tokie rusai, kaip šie, būtų stengęsi, jiems buvo neįmanoma nuslopinti kurią nors vieną šių tapatybės dalių.

Europietiškiems rusams buvo prieinami du labai skirtingi asmeninio elgesio būdai. Sankt Peterburgo salonuose ir pokylių salėse, rūmuose ar teatre jie elgėsi labai *comme il faut*: demonstravo europietiškas manieras beveik kaip aktoriai, vaidinantys scenoje. Tačiau kitoje, galbūt nesąmoningoje plotmėje, ne tokioje formalioje privataus gyvenimo sferoje vyravo prigimtiniai rusiški elgesio įpročiai. Toks perėjimas aprašomas Natašos viešnagėje pas „dėdulę“: savo namuose, Rostovų rūmuose, arba pokylyje, kuriame ji pristatoma imperatoriui, merginos elgesys absoliučiai kitoks negu šiame kaimo vaizdelyje, kur jos išraiškingai prigimčiai suteikiama laisvė. Šokių kaip tik ir perteikiamas jos nevaržomas džiaugsmas atsidūrus tokioje atsipalaidavimą skatinančioje socialinėje aplinkoje. Panašiai rusiškoje aplinkoje atsipalaiduodavo, labiau „tapdavo savimi“ daug Natašos klasės rusų, panašu, jog ir jos pačios „dėdulė“. Paprasti užsiėmimai kaimo dvare arba *dačioje* – medžioklė miškuose, ėjimas į pirtį ar, kaip rašė Nabokovas, „labai rusiškas sportas *chodit' po griby* (eiti grybauti)“⁶⁶ – ne tik padėjo atkurti kaimo idilę: tai buvo asmens „rusiškumo“ išraiška. Išaiškinti panašius įpročius – vienas šios knygos tikslų. Tam naudojamas menas ir grožinė literatūra, dienoraščiai ir laišakai, memuarai ir mokomoji literatūra, siekiant nustatyti rusiškos nacionalinės tapatybės struktūrą. „Tapatybė“ šiais laikais madingas terminas. Bet jis nebus labai prasmingas, jei neįstengsime parodyti, kaip tapatybė reiškiasi socialinėje sąveikoje ir elgsenoje. Kultūrą sudaro ne tik meno kūriniai ar literatūrinės diskusijos, bet ir nerašyti kodai, ženklai ir simboliai, ritualai ir gestai, bendros nuostatos – visa tai įtvirtina šių kūrinių viešąją reikšmę ir organizuoja visuomenės vidinį gyvenimą. Todėl skaitytojas pamatys, kad citatas iš literatūros kūrinių, pavyzdžiui, iš „Karo ir taikos“, papildoma kasdienybės (vaikystės, santuokos, religinio gyvenimo, reakcijų į kraštovaizdį, mitybos ir gėrimo

įpročių, požiūrio į mirtį) epizodai, kuriuose galima išvelgti šios nacionalinės sąmonės apybraižas. Tuose epizoduose galima gyvai pamatyti neregimus bendro rusiškumo jausmo saitus, kaip juos Tolstojus įsivaizdavo savo garsiojoje šokio scenoje.

Reikėtų pasakyti keletą žodžių apie šios knygos sandarą. Tai kultūros interpretacija, ne visapusiška istorija, tad skaitytojui vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad kai kurioms didžiosioms kultūros figūroms bus galbūt skirta mažiau dėmesio negu jos vertos. Laikaisi teminio požiūrio. Kiekviename skyriuje nagrinėjama konkreti Rusijos kultūrinės tapatybės kryptis. Skyriai sudėti eilės tvarka nuo XVIII iki XX a., tačiau siekiant teminio nuoseklumo tenka sulaužyti griežtos chronologijos taisykles. Dviejose vietose (III ir IV skyrių pabaigoje) peržengiamas 1917 m. barjeras. Kaip ir kitais negausiais atvejais, kai istorijos periodai, politiniai įvykiai ar kultūrinės institucijos aptariami ne eilės tvarka, pateikiu trumpą paaiškinimą tiems skaitytojams, kurie neturi išsamių Rusijos istorijos žinių. (Tiems, kam reikia daugiau informacijos, siūlau pasidomėti chronologijos lentele.) Mano pasakojimas baigiasi Brežnevo laikais. Tuo metu baigiasi lentelėje pateiktos kultūrinės tradicijos gyvavimo ciklas ir tai, kas įvyko po to, gali būti visiškai nauja. Ir pagaliau kai kurios temos su variacijomis pasirodo visoje knygoje; tai tokie leitmotyvai ir genealoginės linijos, kaip kultūrinė Sankt Peterburgo istorija ir dviejų didžiųjų aristokratiškų dinastijų, Volkonskių ir Šeremetjevų, šeimos istorijos. Šių sužeto posūkių ir susipynimų prasmė skaitytojui atsiskleis tik knygos pabaigoje.